

MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞ DÖVRÜNDƏ UŞAQLARIN SOSIAL FƏALLIĞININ FORMALAŞDIRILMASI İMKANLARI

UOT 372.3/4

Pərişan Məhərrəm qızı Həsənova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
E-mail: perisanhesenova@gmail.com

Rəyçilər: *ped.e.d., prof. İ.H. Cəbraylov,*
psixol.ü.f.d., dos. U.M. Qəzvini

Açar sözlər: *sosial fəallıq, milli-mənəvi və ümumbəşəri dəyərlər, sosiallaşma, uşaq şəxsiyyəti*

Ключовые слова: *социальная активность, национально-нравственные и общечеловеческие ценности, социализация, детская личность*

Key words: *social activity, national-moral and universal values, socialization, child personality*

Hazırda müstəqil dövlətimizin qorunması və daha da inkişaf etməsi üçün hər bir vətəndaş dövlətçiliyimiz naminə sosial fəallığını artırmalı, yəni cəmiyyətin mənəvi, əxlaqi, sosial, siyasi, iqtisadi və mədəni dəyərlərinin qorunması üçün çalışmalıdır. Çünki cəmiyyət öz vətəndaşını təkcə ölkəsi üçün böyütmür. Bugünkü ailədə böyüyən hər bir uşaq sabah dünyanın hər hansı bir ölkəsində yaşaya bilər. Lakin elə bir vətəndaş yetişdirmək lazımdır ki, dünyanın hansı məkanında yaşamasından asılı olmayaraq o, vətəninə təmsil etməyi bacarmalı, özünü vətəninin bir hissəsi hesab edərək tələbat və maraqları, dünyagörüşü və siyasi baxışları ilə bu istiqamətə köklənmiş olsun. Hər bir gəncin Azərbaycan dövlətinin mənafeyi mövqeyindən çıxış etməsi zamanəmizdə tələbidir.

Çünki "...məktəbəqədər yaş dövrü uşağın fəal sosiallaşması, böyüklər və yaşlıları ilə daha çox ünsiyyət qurması, mədəni vərdisləri mənimsəməsi, mənəvi və estetik hisslərin oyanması dövrüdür" (2, s. 5).

Yeniyyətlərin sosial fəallığı cəmiyyətin inkişafı ilə bağlı olan məsələ olaraq vətəndaşların öz hüquq və azadlıqlarını dərk etməsi deməkdir. Bununla birlikdə sosial fəallıq cəmiyyətin və dövlətin inkişafına da xidmət edir.

İnsanın sosial fəallığa cəlb olunması onun daxili tələbatları və əhatəsində olan ehtiyacları ilə bağlıdır. Bir sözlə, onun sosial həyat şəraitinin ehtiyacları ilə bağlı olur. Ona görə də xaricdən gələn hər hansı texnologiyaların köməyi ilə uşaqları sosial fəallığa yönəltmək olmaz. Hər insanın özündə olan üstün və zəruri keyfiyyətlər, yerli şərait və onun ehtiyacları, daşdığı dəyərlər burada əsas şərtir.

Sosial fəallığı necə başa düşmək olar? Sosial fəallıq – insanın maddi və mənəvi mədəniyyət sərvətlərinin mənimsənilməsi əsasında sosial-mədəni mühitdə formalaşan bir prosesdir. Bu mühiti məktəbəqədər təhsil müəssisələrində necə formalaşdırmaq olar?

1. Əgər sosial fəallığa sosial şəraitin ehtiyaclarına və maraqlarına uyğun dəyişdirilməsinə, uşağın özündə zəruri olan sosial keyfiyyətlərin formalaşmasına yönəlmiş metodlar məcmusu kimi qəbul etsək məktəbəqədər təhsil müəssisəsi bu keyfiyyətləri uşaqlarda formalaşdırmalıdır.

2. Sosial fəallıq insanlardan işə yaradıcı yanaşma tələb edir. Müasir təhsil də həyatı bacarıqlara əsaslanan təhsildir. Təhsilin inteqrativliyə əsaslanması, şüurlu öyrənmə, öyrənmədə onu hara tətbiq edə biləcəyi və onun nəticəsi, yaradıcılıq səviyyəsi məktəbəqədərliklərə şüurlu anladılmalıdır.

3. Əgər bir insanın sosial fəallığının ən vacib meyarı özünü inkişaf etdirmək, başqasını qəbul etmək, onlara kömək etməkdirsə, biz uşağı tək-cə təlim fəaliyyətinə deyil, müxtəlif fəaliyyətlərə də cəlb edib onların bu fəaliyyətlərdə aktiv iştirakını təmin etməliyik. Məktəbəqədər dövr elə bir dövrdür ki, bu dövrdə uşaq əhatəsi ilə nə qədər çox əlaqələr qursa, bir o qədər fəal olar və vətəndaş kimi yaxşı yetişər.

“Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 4-cü maddəsində təhsilin əsas məqsədi aşağıdakı kimi formalaşdırılmışdır:

4.0.1. Azərbaycan dövləti qarşısında öz məsuliyyətini dərk edən, xalqının milli ənənələrinə və demokratiya prinsiplərinə, insan hüquqları və azadlıqlarına hörmət edən, vətənpərvərlik və azərbaycançılıq ideyalarına sadıq olan, müstəqil və yaradıcı düşünən vətəndaş və şəxsiyyət yetişdirmək;

4.0.2. milli-mənəvi və ümumbəşəri dəyərləri qoruyan və inkişaf etdirən, geniş dünyagörüşünə malik olan, təşəbbüsləri və yenilikləri qiymətləndirməyi bacaran, nəzəri və praktiki biliklərə yiyələnən, müasir təfəkkürlü və rəqabət qabiliyyətli mütəxəssis-kadrlar hazırlamaq.

Məktəbəqədər dövr elə bir dövrdür ki, bu dövrdə uşaqlarda ətraf aləm haqqında ilkin təsəvvürlər, təfəkkür elementləri formalaşır, ətraf aləmin hadisələri, qanun və qanunauyğunluqları arasındakı qarşılıqlı əlaqələri müəyyənləşdirmək və əldə edilmiş bilikləri praktik fəaliyyətdə müstəqil tətbiq etmək bacarığı yaranır və şəxsiyyətlərini inkişaf etdirmək üçün şərait yaradan sosial mühitdə ünsiyyətin köməyi ilə bacarıqlara yiyələnirlər. Ünsiyyət prosesində təbiət, əşya və sosial aləmin dərk olunması, şəxsiyyətlərarası münasibətlərin inkişafı, emosional və iradi mədəniyyətin təşəkkül tapması baş verir.

Məlumdur ki, insan cəmiyyətindən kənar uşağın sosiallaşmasından danışmaq mümkün deyildir. Lakin sosiallaşma kortəbii bir proses də deyil. Bu proses müəyyən məzmunu, nəzəri əsas malik olub müəyyən prinsip və metodlara əsaslanır. Hər bir məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin işçisi məktəbəqədər yaşlı uşaqların sosial-mənəvi inkişafının mahiyyətini, məzmununu, üsul və vasitələrini bilməli, bu haqda nəzəri biliklərlə yanaşı, praktik bacarıq və vərdislərə də malik olmalıdır. Pedaqoji-psixoloji ədəbiyyatda uşağın sosial inkişafının əsas xəttini pedaqoji işin məzmunu, uşaqların sosial aləminin formalaşması texnologiyası təşkil edir. Bu məsələlərin həyata keçirilməsi, pedaqoq və valideynlər tərəfindən hər bir uşağın bənzərsizliyi və unikalığı qəbul olunmadan, cins, psixi yaş və fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınmadan mümkün deyil.

Uşaqların sosial-mənəvi inkişafında bir sıra çətinliklər özünü büruzə verir. Bu çətinliklər uşaqların böyüklərlə bir mühitdə yaşamaları, insanlar arasında qarşılıqlı münasibət və ünsiyyət mədəniyyəti, xeyirxahlıq və diqqət azlığını hiss etmələri ilə izah olunur. Bu çətinlikləri doğuran səbəblərdən biri kimi KIV-ni də qeyd etmək olar.

Sosial-mənəvi inkişafın metodoloji əsasını insan və cəmiyyətin qarşılıqlı əlaqəsi haqqında uşağın bir dəyər olaraq nəzərdən keçirilməsi (akseoloji yanaşma), ətraf mühitin və özünün dəyişdirilməsində insanın fəal rolu haqqında fəlsəfi fikir təşkil edir.

Belə qənaətə gəlmək olar ki, sosiallaşmaya kompleks proses kimi baxmaq olar. Prosesin sonunda isə uşaq yaşamalığı olduğu cəmiyyətin dəyərlərini, ənənələrini, mədəniyyətini mənimsəyir. Bu proses uşağa mütəşəkkil yanaşma tələb edir. Bu mütəşəkkillik yalnız məktəbəqədər müəssisələrdə təmin oluna bilər. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin ictimai funksiyası uşaqlarda özünə, digər insanlara və ətraf gerçəkliyə (mühitinə) qarşı müsbət münasibətin, kommunikativ və sosial təcrübənin inkişaf etdirilməsi üçün əlverişli şəraitin təmin etməsindən ibarətdir.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda sosial fəallığın formalaşdırılması üçün nələrə diqqət etmək lazımdır?

– Sosial fəallığa hazırlanması birinci növbədə cəmiyyətdə qəbul olunmuş norma və dəyərlərin gözlənilməsidir. İlk dövrlər bu uşaq şəxsiyyətinin mənəvi inkişafının, ilkin təsəvvürlərin və emosiyaların əsasını formalaşdırır.

– mənəvi-etik və ümumbəşəri dəyərlərə müsbət münasibətin formalaşdırılması,

– cəmiyyətdə qəbul olunan qayda və qanunlara uyğun davranış həyata keçirmək.

– Uşaq şəxsiyyətinin mənəvi inkişafının, ilkin təsəvvürlərinin və emosiyalarının əsasını formalaşdırılması.

– Mənəvi-etik və ümumbəşəri dəyərlərə müsbət münasibətin formalaşdırılması.

– Cəmiyyətdə qəbul olunan qayda və qanunlara uyğun davranış həyata keçirmək, özünə-nəzarət və özünüdərk.

Problemin aktuallığı. Uşaqların sosiallaşması müasir dövrün ən aktual problemi kimi araşdırılır. Çünki həyat təcrübəsinə malik olmayan uşaq təhsil aldığı və yaşadığı mühitində formalaşır, mənəvi dəyərlər əldə edir. Doğrudan da uşaqların şəxsiyyət kimi formalaşmasında onun sosial fəallığa malik olmasının böyük rolu vardır.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalənin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, burada məktəbəqədər yaşlı uşaqların hərtərəfli inkişafına bütün həyatı boyu ona lazım olacaq sosial kompetensiyaların formalaşmasının nəzəri əsasları verilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədə irəli sürülən ideya və təkliflərdən, həmçinin uşaqların yaşadıkları fəal sosiallaşması yollarından məktəbəqədər təhsil işçiləri, pedaqoq-müəllimlər və məktəbəqədər tərbiyə ixtisasında oxuyan bakalavriatlar bəhrələnmə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. “Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin kurikulumu (3-6 yaş)”. “Təhsil problemləri” qəz., 2012, 24 mart.

2. Həsənova P.M. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların sosial-mənəvi inkişafı. Bakı, 2017.

3. Uşaq Hüquqları Konvensiyası. Bakı, 1996.

4. Əliyev R.İ. Şəxsiyyət və onun formalaşmasının etnopsixoloji əsasları. Bakı, 2000.

5. Əlizadə H.Ə.. Sosial pedaqogikanın aktual problemləri. Bakı, 1998.

П.М. Гасанова

Возможности формирования социальной активности детей в дошкольном возрасте

Резюме

Одним из важных условий того, чтобы дети дошкольного возраста были социально активными и постоянно учитывались при формировании их личности, их развитии как активных членов будущего общества. Потому что «...дошкольный возраст - это период активной социализации ребенка, большего общения со взрослыми и сверстниками, приобретения культурных привычек, пробуждения духовных и эстетических чувств» (2, 5). Социальная активность ребенка возникает из его стремления выразить свое отношение к окружающему миру в соответствии с принятыми в обществе культурными традициями.

P.M. Hasanova**Possibilities for forming children's social activity in preschool age****Summary**

One of the important conditions for preschool children to be socially active and constantly taken into account in the formation of their personality, their development as active members of the future society. Because "...preschool age is a period of active socialization of the child, greater communication with adults and peers, acquisition of cultural habits, awakening of spiritual and aesthetic feelings" (2, 5). A child's social activity arises from his desire to express his attitude towards the world around him in accordance with the cultural traditions accepted in society.

Redaksiyaya daxil olub: 26.09.2023